

ДОМЪТ, ДУНАВЪТ И РАВНИНАТА В ТВОРЧЕСТВОТО НА БЛЕНИКА

СЛАВЧО ИВАНОВ

Не е случайно, че философското стихотворение „Брегове“ на Бленика, дало заглавие на първата ѝ стихосбирка в 1932 г., влиза в цикъла „Дунавът шуми“. Новите и непознати „брегове“ на поетесата, които с годините разкриват своите тайнства, започват от родния Тутракан. Домът край Дунава, непосредствено и плътно слят с великата река, с плодната необозрима добруджанска земя и с дълбоко нравствения свят на нейните хора — всичко това непрекъснато я води към нови човешки пространства, към „незримите“ светове, към тайнствата на битието и към бляна за една страна „с миражни“ брегове. Така родното с реалните му измерения като дом и род, град и Дунав, с равнината си, не е застинал живописен пейзаж, нито просто е бит. То е и път, и бряг; главно — движение, първи праг към бленувана Вселена. Това родно е най-сигурният „бряг“, чрез който се активизират миражите, бленуването по вечното и непреходно-космичното, търсенето и събирането на безценни „бисерни зърна“ от мъдрост в пътя през годините. Тъкмо от него е започнало голямото възкачане към устоите на човешкото битие, към света.

„Брегът“ означава преди всичко блян по безбрежното; и все ново възвръщане към първоизвора. Вълните край брега на Дунава зоват към опознаване на в с е к и бряг; а после следва смирено, укротено завръщане към „гнездото“, откъдето се тръгва. Всички пътища, както е казал Новалис, завършват с дома — последният пристан, най-сигурният и „обетован“ бряг. От Тутраканското пристанище, от „брега“ на домашното огнище се проектират, пулсират следващите пътища към тайнствата на света — блян по необятното във всемира. Твърде съществено е това, че блянът-полет не пречи, а обратно — помага да се видят прослойките и дълбоките бездни на битието чрез „простите“ души на хората, които я заобикалят. Така се запазва у нея като вечен и съкровен „бряг“ всичко, което носи нравственост и топлина. А такава сплав от блян и човечност преобразява всемира у Бленика в майчински съдбовна отговорност за света — от „Брегове“ до последните години на нейната творческа биография. Родната плодна земя първа ѝ дава оная широта, мащабност и простор на философско сливане на земното и временното с вечността на безсмъртното и непреходното, при което стойностите разменят съвсем непринудено местата си — човекът е временен на земята, а тя е вечна чрез ефирното и скоропреходното:

Ще се стопи пътят ми като сняг,
кръвта ми твойта плодна пръст ще всмуче,
и някой стрък sluчаен сок и сила пак
като дете от мене ще засуче. . .

(„Земя“)

За Бленика домът, равнината и реката имат богати поетически изрази — съзвездия от „брегове“ за бляна, в които тя намира връзки между реалност, философско съзрение и синтез.

Родната къща, Дунавът и равнината — това са първите човешки пространства у Бленика. Те взаимно се преплитат във времето, а същевременно като комплекс от представи са нещо твърде монолитно. И все пак, „пространството на дома“ е най-специфичното, то си остава основополагащо и водещо и има най-много и трайни проявления както в поетическото ѝ творчество, така и в нейната мемоарна книга за детството „Край белия Дунав“.

Още в „Брегове“ поетесата категорично е утвърдила за себе си величината „роден дом“ като опора и спасителен бряг. За Бленика домът не е просто къща-постройка, най-малко живописна сграда. Не само че никъде не се среща топоанализ, а, напротив — външните измерения се оказват почти химерични, защото се възприемат по интимен, емоционален път — обикновено чрез бляна и въображението. В този смисъл в бленуването за дома има нещо безкрайно, едно мъшно чувство за всеобхватност — и като обем, и като перспектива на преживяно. Домът с хората в него в цялото ѝ творчество винаги задвижва механизма на бляна така, че домът се оказва повече душевно изживяване. Подобно чувство не би могло да породи никакъв пейзаж или живописно платно, защото такова изображение на едно жилище би скрilo най-същественото — интимния му характер. Портретите от стената за нея са „застинали навеки“ и с мълчанието си будят въпроси „незагълхнали“ за краткотрайността на човешкото щастие, за живота като миг от безсмъртието на Вселената („Старите портрети“, 1927). Още в „Брегове“, и особено в художествения мемоар „Край белия Дунав“ (1939—1942) Бленика търси със сетивността на детето т а й и с т в а т а в пространствените измерения на едно жилище. „Вехтата къща“ тук няма граници. Като място за полет на фантазията и за размисъл тя е нещо, сякаш по-съществено от дома за живеене.

Пространството на родния дом в поетическото творчество на Бленика се явява още през времето, когато тя не е навършила дори 30 години. Още оттогава то ѝ е нужно. Останало като траен спомен от 20-те години на столетието, то я вълнува и ѝ е насъщно необходимо като основа, канава за разгръщане проявите на бляна и за насищане на неговия пълнеж. Преди всичко мечтанието по дома за поетесата е стимулатор и подстъп към бленуване за пътешествие към света. Първият поглед към Дунава, към парахода, споменът за потъналия в цветя балкон, обърнат с лице към голямата река, раждат копнежа за „пътник“ и за „странник“. Тези образи отрано се вместили в интимното ѝ пространство. Непознатият пътешественик прави сърцето неспокойно и широко разтворено за посоките на всемира, за притежание дори на космичното, влято в „незримите светове“.

Топлината, която извира от сърцето на малкото Маре от есето „Край белия Дунав“, вдъхва живот на всичко около нея. Ъгли, от които тя не може да излезе, няма. Високото — като нравствено и топонимно пространство — отприщва докрай взора към стойностите на съкровено и после то се пробужда у нея като след хубав сън. Така блянът по детството в дома е останал като нещо, завинаги закотвено в нея. Той извиква спомена за „малкото момиченце“ още във втората част на поемата „Дунавска балада“ (1932). Всяко кътче от тутраканския дом за нея приютява по едно мечтание, особено балконът, от който някога е търсела „к р а я на света“ (разр. м., С. И.). Така е в мемоара и с околностите на родния град, и със заобикалящите дома привлекателни тайнства, със страха от тях и с превъзможването му с помощта на Ичко или на родителите. Посредством бляна той „мъничък свят“ и в поезията на Бленика прераства в истински макрокосмос. Домът, обгърнал с нежност по едно мечтание, напористо търси хоризонтите на голямото, той става пътека към големия друм на излитането. Домашният праг е отправна точка към космичното пространство. Той е мястото, откъдето молитвено се посяга към з г р е в а, в очакване на пътника, който да те поведе във всемира — колкото и да е уютен самият дом. В „Странник“ тя благославя този „странник непознат“ колкото заради грейналия му

„в чиста светлина“ поглед, толкова (или още повече!) заради не з н а й н и я му път в „светъл край магесен“. Бащиният праг я понася към света — непознат, примамлив, безкраен. Тоя праг е начален пристан, от който се отплава към неизвестността. Един стар тутракански балкон се превръща в безмерно пространство, от което може да се дири „края на света“ („Дунавът шуми — 2“, 1932).

Домът е най-сигурното пристанище, защото той е преди всичко пространството на добротата и на съхранената родова мъдрост. Там е закотвен корабът, в който тя може да се приюти, той е кътчето на земята, което я приласкава. Защото „кръв и плът“ у нея са изтъкани именно от уютния огън край домашното огнище, от стана, вретеното и хурката на мама, от всеопрощавашия татко, от чудните приказки на баба, от незабравимите игри с Ичко и Камен. Хората край нея, показани в мемоара ѝ за детството, са зачинатели на един нравствен и борчески род и затова имат своя величествен ръст в човешкото ѝ пространство. Те го населяват с естественост, доброта и с любов и тъкмо затова са нейни домашни богове, които чрез родовата си памет изграждат у детето представата за кръговрата. В художествения мемоар възраждането на миналото тече по два недостам равностойни улея: романтичен и реалистичен. В реалистичен план прозвучава главно споменът за абаджийския занаят на бащата-опълченец или дори разказите за шипченското му минало. И в поезията си тя му търси сюжетни, по-епични форми. С нотки на романтична изключителност е представено отвлечането на най-младата сестра на бабата в турския харем (прототип на Ранка в „Най-вярната стража“ от Йовковите „Старопланински легенди“). В по-реалистичен план са представени трудежът на майката и бащата. Но всичко от миналото детето възприема като легенда или приказка за нещо толкова неразгадаемо, колкото и привлекателно, и добро, засищащо духа.

Чрез вълшебницата-мечта светът на миналото и на текущото в еднаква степен се уголемяват. Затова всеки образ от мемоара „Край белия Дунав“ съдържа неизчепнаеми запаси от блян. Бленуването по дома и по хората в него дава на Бленика чувство за стабилност, и то за цял живот. В същия блян тя и по-късно пречиства сърцето си, той прави още по-смислен новия ѝ дом, цялостното ѝ битие. Приела от него толкова много — мечта за полет „към края на света“, сгряно от обич сърце, тя намира сили след това всеотдайно да превъзмогне себе си, пожелавайки своята метаморфоза в чда „книга, мъртва и безгласна“, която любимият мъж унесен да чете вечно („Книги“ 1931). Човешката топлина от родния дом сетне изваява образа ѝ на майка-вълшебница в кръговрата на Вселената, която чрез своите съкровища — децата — да осъществява себе си. Дарена от него с тоя истински макрокосмос от човешки пространство, тя като майка може да види чудотворството у дъщеря си, стиснала камънето ктo скъпоценно злато („Съкровище“, 1932). Всяко дете, прегазило локвата, е готово все като пораснало птиче само да търси просторите на космоса („Локва“, 1934). Тая музикация от родното и родовото към новия дом-светилище и оттам — към космичното, към възраждането на живота е същностна страна от философското пространство от светоусещането на поетесата.

Заредена от богатствата на родния дом, Бленика върви също и към безбрежните пространства на родината, сигурна, че България представлява преди всичко хората с делата им, с техния благословен труд: „Не си ти само въздухът и тая пръст“ („България“, 1946). От родния добруджански дом край Дунава тръгва обичта към България, чрез нея ѝ става „родна цялата земя“ („Пролетен вятър“, 1934). Къщата на опълченеца ѝ дава нравственост и сила да се почувства след години горда българка пред шипченския връх, да се преклони и пред него, — пред Хаинбоз. Болка изпъзва сърцето на поетесата заради дома със старата черница — самотен, но за нея жив. Силно боли, когато родното огнище е обсебено от чужденци („По Дунава—2“, 1927 и др.). Дори в своите сънища тя се сблъсква с кошмара, че край бащината стряха се чува румънска реч: чужденец ѝ отправя въпроса: „Що търсите, госпожо, в тоя град?“ В отговора на Бленика:

Аз гледах цямо тоя странен гост:
не би ли трявало аз нему да задам такъв въпрос?

— виждаме патриотката, гордата дъщеря на опълченеца. Тази реплика изплющява като бич, особено с поставеното логическо ударение върху израза: „аз н е м у“ („Надежда“, 1937). Затова пък в „Завръщане“ (1947) радостта от освобождението на родния край е неудържима:

Приличам на слепец, комуто в миг чудесен
възвръща се загубения зрак.

Като под истинско дърво на благослова се чувства тя в родното гнездо, когато го посещава отново в наши дни. Неудържимо е желанието ѝ то отново да я приеме в топлиите си объятия. Защото сред хората, свободни вече, „с души като това огромно ширине“, тя е своя сред свои. Именно сега Бленика пожелава най-новата си метаморфоза: „да бъде малко хвърлено зрънце“ в браздите на новото, на безначалната земя, да затвори окончателно страницата от кръга на пътуването в космоса.

Родният дом и домът като човешко пространство предхождат света. За Бленика домът никога не е бил просто жилище, а кътче от земята, където тя се чувства приласкана и независима, богата; защото то върно ѝ сочи пътищата към света, към „бреговете“ в човешкото битие. С щастие, изпитвано там, той си остава вечна нейна крепост от блянове, които непрекъснато я обогатяват, помагат ѝ да разчете енигмите на неразгадаемото. Домът я задължава да бъде върна на рода, на родната земя, на хората ѝ, на създаденото от нея семейство — които често чрез бляна се хипертрофират в истински макросвят. Ако за Бленика всемирът е голям и прекрасен, то е именно защото домът е свят, дълбок като море. Той представлява човешко пространство — малко и голямо, — в хоризонтите на което тя улавя миражните тайнства на десетни брегове.

• • •
Както домът, Дунав е своеобразно населено човешко пространство в творчески свят на Бленика. Реката е разположена не само в топографска близост с юдната къща. Живописният балкон и чернищата са в ълшебни места, защото оттам погледът се е въземал към „брега“ — там, откъдето започва просторът в блдуването за параход, за слънце и за края на света („Дунавска балада—2“). Дунаът, както пише Бленика в мемоарната си книга за детството, е „огромен с в я т, който се слива с небето“ (разр. м., С. И.). Уверението за пътуване в света, към други непознати хора най-често тя получава от „кораба“. Реален или въображаем, както фи Бодлер, параходът винаги означава „простор“. За авторката на мемоара той е артерия за скиталчество на духа; или може би в по-голяма степен — начален пункт за бленуване по нови хоризонти.

Колкото и домашното огнище да е храм-светилище за Бленика, тя не е само негова жрица. Великата река я прави неспокойна, непрекъснато повивайки тонуса на бляна. Щом само очите се взрат в тихата вода, лирическата героиня на поетесата става „замислена“ („Дунавска балада—2“, 1932). Защото тъкмо Дунав е онова омагьосано и мълчаливо, но безкрайно привличащо и бленувано пространство, истинско възшебно царство — най-обаяващо и за детето, и за младия човек. Реката е път към „белия свят“, който трябва да се опознае и почувства с всички сива. В детското съзнание е напълно естествено възприемането ѝ да е емоционално-експресивно. В мемоарната книга твърде често срещаме възклицания от рода на „Ах, тоя Дунав!“ или: „Колко е хубаво, че съм родена в такъв град, с Дунав!“ Оромната река е логично да се усети в най-крехката за човека възраст като „чудо“, а притежава „чудно име“. Съвсем нормално е момичето да види дори тревата край Дунава като част от него, а нашия бряг като по-живописен от отсрещния. Както още от древността, реката на Бленика също ѝ дава чувството за сигурност. Тя е и явор на блян, но е и

„бряг-опора“ с могъщите си измерения. Водната шир предпазва хората от злините, от лошите духове. Успоредно с това възприятие обаче върви и другото — за мечтано пътуване по света. В разказа „На лозе“, писан вероятно след 1942 г., в съзнанието на зрялата вече авторка все още е жив и привличащ блянът на Камен, другар от детството, с мечтите му да бъде собственик на кораб.

Значим е образът на черницата — трайно присъствие в човешкото пространство и на поетесата, и на авторката на лирическата импресия „Край белия Дунав“. Дървото, както е казал Рилке, е без граници, а и самото то уголемява. Марето, покачено на черницата, възприема дървото като параход:

„Покачвам се на черницата. Тя е също параход. Клатя се на клона с всички сили и пътувам. Параходът пори водите, носи се край чудни брегове, далеч, далеч, до края на света. . .

Дунав, бели Дунав, откъде течеш? . . .“ (с. 12)

Дървото наистина се оказва вълшебство, романтичен блян за път и движение, което уедрява в космични размери света. На невръстното дете, както и на романтичната човешка природа поначало са нужни именно мащабните, широките, удвоените простори. Именно дървото, пространството без граници, наравно с кораба изпъва струните на бленуването. Бабата прави още по-безгранична и обемна представата за реката с разказите си за буйните балкански потоци, чийто път през равнината е все към Дунава, абсорбирал в себе си нещо от величието на Балкана и на равнината. Може би затова в поезията на Бленика Дунав означава преди всичко мъдра загадка, за разчитането на която не стига един цял живот. Дунавът-тайна при поетесата е мотив за философски, нравствени и патриотични настроения, асоциации, размисли и обобщения.

Темата за реката утвърждава преди всичко философския регистър в поетическото пространство на Бленика. И на първо място — разбирането ѝ за живота като специфично кръгово движение. Бленуваната „бяла птица“ изпъва с философско съдържание втората ѝ стихосбирка. Виждаме летеж в кръг над реката, който се схваща като път и движение, както впрочем е още в програмното стихотворение от първата книга, в „Брегове“. Не е ли „кръглото“, както пише Гастон Башлар в „Поетика на пространството“, най-трайният „философски модел на съществуване“? Блянът по непознати брегове и страни при Бленика завършва с диалектическото прозрение за това, че всичко в живота е кръговрат от движение „през слънце, дъжд и ветрове“. Ето последната строфа, синтезирала виждането на поетесата за кръговата вечност на битието:

Една страна, която слива
в едно миражни брегове —
водите си която влива
в незрими светове. . .

(„Брегове“)

„Бряг“ и „незрим свят“ са две антитези, чрез които Бленика е видяла неделимата същност на движението в пространствата на Всемира. Кръгът при нея има свои измерения и обемно съдържание. „Кръгово пътуване“ за поетесата означава преди всичко овладяване на вечни и непреходни нравствени стойности: патриотизъм, душевна чистота, любов. Нейният Дунав, както домът, пречиства, в него тя също къпе сърцето си; той ѝ помага да се освобождава от „горчивата и тъмна скръб“ („Дунавска балада—1“, 1932; „Пролетен вятър“, 1934). Той я дарява с човешка обич — и то такава, че да ѝ е родна „цялата земя“. Това е обич с космични измерения; обич, която я прониква органично с идеята за кръговрата на битието.

Разгърнал бреговете си, Дунав за цял живот прави деня на поетесата спокоен. Мъдър и богат, той „пази тайната прекрасна на всички бъдещи и досегашни дни“ („По Дунава—1“). Тя се стреми да разплете възлите на гордото му мъдлане, възвращайки често паметта за изконно родовото и племенното, възплътено в образа на „стран-

ни орди“ („По Дунава“, 1927), за Аспарух, обединил няколко сърдечната мекота на славянския род с твърдостта на своите българи („Балада за Аспарух“, 1965). Разчетена е и друга координата от тайната на реката — родените край нея нови хора — красиви и нравствени („По жътва“, 1951; „Девојката“, 1952). Безусловно се налага идеята за оптимистичното съдържание на кръговрата. Хората остават мъдри, добри, с човешките си възлнения; като реката край тях — работят, раждат и обичат. Именно те отварят и затварят кръга на вечността.

Дори в последните си стихотворения поетесата изпитва носталгия по Дунава. Защото той е и трудно познаваем, а е останал и повече като спомен. Но нейната поезия подчертава, че реката като философско човешко пространство трябва вечно да присъства в живота на човека, всеки в себе си да има по една река-мечтание и философия. А това е възможно само когато човекът е в движение, като реката, за която са непознати покоят и блатният застој. Дунав като човешко пространство за поетесата запълва небесното измерение на човешкия космос с дълбокоетично, родово-национално и романтично съдържане, свързано с полетите на духа.

* * *

„Равнина“ за Бленика е ключова дума, чрез която тя също разгадава многопластовото съдържание на чувството си за необятност. Първо географско измерение за погледа на детето, тя е и сред нейните първи измерения за етичността у човека и за голямото, значимото във всемира. Съзерцанието на крайдунавската добруджанска равнина никъде не се възприема като далечен спомен; тя е постоянното присъствие в поетическия свят на Бленика. Това също „неизмеримо пространство“ ражда цял комплекс от образи в нейната лирика. Добруджа е най-често легенда за вечност и простор, родена изпод копитата на буйни коне. В цялото ѝ творчество тя представлява някакво божество, което респектира с огромните си мащаби, с безграничните си простори. Равнината представлява цяла вселена, сред която тя не се чувства малка — напротив, полето е нейно и съставя озона на диханието ѝ, помага ѝ да усети прелестите на останалите топонимни пространства. Но полето за нея е нещо изключително животворно, което мами душата, дарява живот. Глътка от биоритъма на диханието, равнината е одухотворена, като най-често тя е майка, която, дишайки и смеейки се, прави животворен всемира, смислен живота на хората. Тя дарява с живот всичко — с житните си ниви, с дървото, израсло в нейните недра. В нея „да боднеш камък, корен той ще хване, / с листа и цвят ще се покрий.“ Тоя силно хиперболизиран образ на плодородната майка-хранителка Добруджа възприемаме не само като величествен монумент на най-благодатната земя, а и като чувство за нейната вечност.

„Широтата“ е също образно сравнение, когато поетическият взор на Бленика е отправен към полето. Просторът на Добруджа извисява човешкото битие до всеотдайното величие на плодната земя!

Кога, натегнала от мощ, очакваш жетва,
кога се кичиш с цвят и плодове,
кога проливат плодоносна жертва
над тебе пролетните буйни дъждове —

усещам, в мене твоята кръв гори,
и твоята кърмача плът говори:
за десет синове и дъщери
прегръдките си искам да разтворя!

(„Земя“, 1931)

Стихотворенията на Бленика убеждават, че редом с планината равнината също дава чудство за сигурност. Равнината при нея е хармония и с това си качество тя е вечна като Балкана. Добруджа се задържа непроменена в първичната си същност,

също част от Всемира. Все една и съща е равнината, колкото и да я брулят ветровете на историята („Ветрове“, 1937). И хората по тая земя остават верни на себе си. Грижите им за плодните ниви и за люлките ги правят „безсмъртни и в самата смърт“ („Селски жени“, 1937). Подринатият бряг през пролетта, новите ветрове в полето, настъпващите промени в бити и в психиката на хората не изменят същността на Добруджанската шир — тя в едно отношение си остава една и съща: плодна и просторна. Неизменна е тя дори когато е под тъжно робство, само че е напълно логично да е най-истинска, когато е свободна. Комбайните — нови жетварки — правят по-слънчев кръгозора и земята по-лъчезарна, а нейните „брегове“ — още по-сияйни. Настъпилите социални и политически промени в България след Девети септември преобразяват нейната земя — не само Добруджа — в нещо още по-жизнено и вечно, необятно и като човешко пространство.

Както домът и реката, равнината също е целебен блян, биле, което лекува и пречиства. Потопяването в тоя рай означава заръбване на раните, погребване на болката („В полето“, 1941). Може би именно равнината, с нейната възраждаща се в е ч н о с т, внушава на Бленика чувството за спокойно, мъдро очакване на смъртта като сливане с вечността на прамайката-земя:

И някой зимен ден, разгърнала обятия,
отново ще ме приютиш до своята гърд —
не чакай ти молби, нито проклетия —
аз кротко ще причакам своята смърт.

(„Земя“)

Тя непоколебимо вярва, че ще продължи плодната безкрайност на цялата земя, бидейки „малко зрънце“ в нейните недра. Тогава смъртта би представлявала закономерен, онтологичен момент от пътя на вечността на земята. И ако в стихотворението „Роден край“ готовността за сливане с родната земя е изказана в 1968 г. — във времето на житейска и творческа зрелост, — то такова състояние на духа срещаме още в „Земя“ (1931), последната творба от първата стихосбирка на поетесата. Още там оптимистичното примирение, че ще се слее със земята, за да се включи в кръговрата на битието, е категорично: превърната в пуснал корен стрък, тя ще продължи обновлението и възраждането на живота. Всичко това означава, че равнината на Добруджа като компонент от човешкото битие на Бленика, земята като философско съдържание, е също осъзнато чувство за мечтанне в сферите на „кръга“, гносеологичен извор на познание. И то оптимистичен, хуманистичен първоизточник. Защото за поетесата главно човекът е този, който с чувствата си обезсмъртява земята, планетите, всемира:

Но чуй:

Във тоя миг, когато твоята ръка магнитна
безмълвно своята обич ми разказва —
не мога да повярвам в тая безвъзвратност,
не мога да се примиря с пръстта и нищото,
защото сещам как от наште топли пръсти
невидима струя протича във ефира
и нейните вълни, понесени в всемира,
пронизват мъртвите угаснали планети. . .

(„Пръст“, 1936)

Родно и родово, равнината и Дунавът в творчеството на Бленика представляват истинска Вселена. Тези водещи образи поддържат винаги жив огъня на бляна, изграждайки поетиката на нейното „човешко пространство“. Чрез тях поетесата търси и открива „бреговете“, опорните си точки в живота, смисъла на битието. Домът, реката и равнината имат безгранични и разнообразни обемни измерения, наситени с богато ч о в е ш к о съдържание. Бленуването по тях при нея открива дълбокото

